

LILIANA'S ONOVERWINNELIJKE ZOMER

Cristina Rivera Garza

LILIANA'S
ONOVERWINNELIJKE
ZOMER

Een zus op zoek naar gerechtigheid

Vertaald door Lette Vos

DE GEUS

AMSTERDAM • ANTWERPEN

De vertaler ontving voor deze vertaling
een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Vertaling gebaseerd op *Liliana's Invincible Summer: A Sister's
Search for Justice*, verschenen bij Hogarth, New York, 2023

Oorspronkelijke Spaanse titel *El invencible verano de*

Liliana © Cristina Rivera Garza, verschenen bij

Literatura Random House, Barcelona, 2021

All rights reserved

Nederlandse vertaling © Lette Vos en De Geus bv, Amsterdam 2024

Omslagontwerp Sander Patelski, gebaseerd op het
originele ontwerp van Cassie Gonzales

Omslagbeeld © Eric Zener, *Pool Diver*, 2010

Typografie binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 445 4631 6

NUR 320

‘Midden in de winter leerde ik eindelijk dat ik
een onoverwinnelijke zomer in me droeg.’

– ALBERT CAMUS

Inhoud

I Azcapotzalco	9
II Een irritant blauwe lucht	51
III Net duivelinnetjes, net teven	101
IV Winter	129
V Daar loopt een vrije vrouw	147
VI Vreselijke spoken uit een vreemde wereld	175
VII Dit is toch wat gelukkig zijn betekent?	187
VIII Waren we maar geen feeën meer in een land van ijs	211
IX Een raadselachtig misdrijf	269
X Onze dochter	311
XI Chloor	323
Dankwoord	331

I

AZCAPOTZALCO

‘De tijd heelt alles behalve wonden.’

– CHRIS MARKER, *Sans soleil*

hier onder deze tak kun je het over de liefde hebben

De boom zit vol onzichtbare vogels. In eerste instantie denk ik nog dat het een iep moet zijn – vanwege die typische, stevige stam en uitwaaierende takken die ik uit mijn jeugd ken – maar een paar dagen later kom ik erachter dat het een esp is, een uitheemse soort die lang geleden in dit deel van Mexico-Stad is geplant omdat er zo weinig natuurlijke begroeiing is. We gaan eronder zitten, op het gele randje van de stoep. De zon gaat langzaam onder. Aan de overkant van de drukke weg, achter hoge stalen hekken, rijzen grijze fabriekstorens op en buigen zware elektriciteitsdraden door tegen de blauwe hemel tot ze amper meer horizontaal hangen. Vrachtwagens rijden in volle vaart voorbij, evenals auto's en taxi's. Fietsen. Van alle avondgeluiden is dat van de vogels het meest onverwacht. Zodra we uit de schaduw van de boom stappen, horen we ze niet meer, vermoed ik. *Hier onder deze tak kun je het over de liefde hebben. // Verderop ligt de wet, de behoefte, / het pad van de macht, het domein van de doodsangst. / Leengrond van de straf. // Verderop kan het niet.* Maar we zitten ernaar te luisteren en bizar genoeg, misschien zelfs volkomen onterecht, brengt hun aanhoudende, repetitieve gefluit een rust bij me teweeg die mijn ongeloof niet kan uitwissen. Denk je dat ze komt opdagen? vraag ik aan Sorais terwijl ze een sigaret opsteekt. Die advocate? Ja, die. Ik weet nooit hoe je het moet noemen als mensen hun mond met op elkaar geknepen lippen naar één kant trekken, zodat alle schijn van symmetrie uit het gezicht verdwijnt.

We zien haar vast en zeker snel, antwoordt ze, en ze spuugt een sliertje tabak uit. Het kan hoe dan ook geen kwaad om nog een halfuur te wachten. Of een uur. Terwijl ik haar vertwijfeld aankijk van opzij geef ik in gedachten toe dat ik vooral over die advocate begon omdat ik niet rechtstreeks durfde te vragen of ze samen wilde blijven wachten. *Afsmeken* is een passender woord. Ik wilde niet smeken. Ik wilde niet smeken of je me nog wat langer gezelschap kunt houden omdat ik niet weet of ik het zelf wel aankan, Sorais. Omdat ik niet weet wat voor dier er diep vanbinnen bij me zal losbreken. We zijn nu zes uur en twintig minuten bezig met een zoektocht die om twaalf uur vanmiddag begon, en het voelt inmiddels alsof we toen nog in een totaal andere stad waren, in een ander geologisch tijdperk, op een andere planeet.

negenentwintig jaar, drie maanden, twee dagen

We hebben om twaalf uur afgesproken op mijn logeeradres: een oud woonhuis dat is omgebouwd tot boetiekhotel. Een wit hek waar aan weerszijden bougainvilles en wijnranken tegenaan groeien. Een ouderwetse oprijlaan met grind. Palm-bomen. Rozenstruiken. En terwijl ik met enige spanning op Sorais wacht, houd ik mijn blik gericht op de stad die zich aan de andere kant van het raam uitstrekt. Ze verwelkomt vrijwel iedereen, deze stad. Ze wordt ook vrijwel iedereen fataal. Ze is overdadig en ongezonder tegelijk, dijt voortdurend uit, overdondert je. Eigenlijk schiet elke omschrijving tekort. Als Sorais aankomt bij het huis waar ik de komende herfst dagen in Mexico-Stad zal doorbrengen, weet ik niet zeker of ik dit wel aankan.

Ik moet vandaag twee dingen doen, zeg ik meteen als we

elkaar begroeten en omhelzen. Haar haar dat naar zeep ruikt. Haar huid die nog klam voelt van een warm bad. Haar stem die ik al jaren ken. Nou, laten we dan maar gaan, antwoordt ze prompt, zonder om verdere toelichting te vragen. We zijn er misschien wel een hele dag mee zoet, waarschuwt ik. Dan pas blijft ze even staan en kijkt me diep in de ogen. Waar gaan we dan heen? Haar nieuwsgierige toon is duidelijk verwachtingsvol, niet wantrouwend. Ik zeg even niks. Soms is er wat stilte nodig voor de woorden zich op het puntje van je tong verzamelen en vanaf daar de grote stap zetten, de onvoorstelbare sprong wagen. Een duik in onbekende wateren. Naar het Openbaar Ministerie van Mexico-Stad, in de buurt van het centrum. Nu houdt Sorais even haar mond en luistert aandachtig. Een week of twee geleden, tijdens een eerder bezoekje aan de hoofdstad had ik een afspraak met John Gibler, de journalist die me op weg heeft geholpen in het proces om het dossier van mijn zusje te pakken te krijgen, leg ik uit. Ze kijkt naar de grond, en dan weet ik zeker dat ze het al wist. En dat ze het begrijpt. Na een korte speurtocht door de archieven van de krant vond John het nieuws zoals het negenentwintig jaar geleden in *La Prensa* stond, ga ik verder. Hij wist contact te leggen met Tomás Rojas Madrid, de journalist die de vier artikelen schreef waarin de moord op een twintigjarige studente architectuur in opmerkelijk gereserveerde bewoordingen uiteen werd gezet, zonder emotie of sensatiezucht, met een beknopte beschrijving van de misdaad die op 16 juli 1990 een woonwijk in Azcapotzalco opschrikte. En toen ben ik hierheen gekomen om ze allebei te ontmoeten, vervolg ik mijn uitleg, beide journalisten, bij La Habana, dat beroemde, drukbezochte café, en ben ik met hen samen naar het Openbaar Ministerie gelopen. Omdat ik een verzoekschrift in wilde

dienen, vertel ik. Hoe stel je zo'n brief überhaupt op? Waar vind je de regels voor de aanvraag van zo'n document?

Mexico-Stad, 3-10-2019

Geachte mevrouw Godoy Ramos, procureur-generaal van Mexico-Stad,

Mijn naam is Cristina Rivera Garza, en ik schrijf u in de hoedanigheid van familielid van LILIANA RIVERA GARZA, die op 16 juli 1990 in Mexico-Stad werd vermoord op adres Calle Mimosas 658, Colonia Pasteros, gemeente Azcapotzalco. Bij dezen verzoek ik u om mij een kopie te doen toekomen van het volledige dossier van deze moordzaak, destijds bij het Openbaar Ministerie geregistreerd onder nr. 40/913/990-07.

Indien u meer gegevens nodig hebt, kunt u mij bereiken via onderstaand adres.

Hoogachtend,

De kans dat we het dossier na al die tijd nog te pakken kunnen krijgen is heel klein, benadruk ik nog maar eens. Negenentwintig jaar, voeg ik eraan toe, negenentwintig jaar, drie maanden en twee dagen. Ik ben weer even stil. Soms is het allemaal zo ingewikkeld, zeg ik. Maar ik zou vandaag antwoord moeten krijgen.

het jongere zusje

We besluiten te gaan lopen. Volgens Google zouden we er te voet niet meer dan vierenveertig minuten over moeten doen.

En het is een stralende dag. Dus gaan we op pad. De ene voet voor de andere. We praten wat. We praten honderduit. Als je even buiten beschouwing laat dat ons doel is om het dossier van de moord op een jonge vrouw in handen te krijgen, zou je haast denken dat we gewoon een dagje uit zijn in een toeristenstad. De Avenida Amsterdam is een legendarische straat in La Condesa, een wijk die werd gebouwd in 1905, ten tijde van het Porfiriaat. Er zijn nog steeds huizen in de art-deco- en art-nouveaustijl te bewonderen, die tegenwoordig ingeklemd staan tussen appartementencomplexen met glimmende ramen en dakterrassen. De buurt staat ook wel bekend als het Hippodroom, omdat de brede laan waarover we vanochtend lopen oorspronkelijk een ovale renbaan was waarop paarden het tegen elkaar opnamen. Uit alle macht. Je ziet het meteen voor je: de hoefijzers tegen het mulle zand van de arena, het paardengestamp in galop, de glanzende vachten, de wapperende manen. Het rozerode tandvlees. Het ene paard voor het andere. En dan rennen alsof hun leven ervan afhing. Is dat niet eigenlijk waar we allemaal mee bezig zijn? Een vleugje van het verleden dringt nog scherp door in onze neus onder het bladerdak dat alle zonlicht tegenhoudt. Toch is de Avenida Amsterdam erg de moeite waard. Het brede, met klinkers geplaveide pad is een gesloten geheel, een soort fysieke villanelle die je het gevoel geeft dat je niet vooruitkomt en nooit een bestemming zult bereiken. Je blijft immers eindeloos in een ovaal lopen. Je rent voortdurend om het hardst tegen het verleden, als een paard.

Op de trottoirs komen gedempte flarden Engels, Frans en Portugees ons tegemoet, maar een straatventer die omringd door de indringende geur van wilde Afrikaantjes op een bankje in het Parque México zit, spreekt Spaans. Zo ook de kran-

tenman, die zijn ouderwetse riedeltje zingt terwijl hij met een slakkengangetje een metalen karretje achter zich aan sleept: *papeles viejos, periódicos usados que venda*. Bouwvakkers die zich uit de naad werken om van deze wijk een paradijsje voor hipsters te maken en jonge hoogopgeleiden spreken dialecten van heel ver weg uit het hoogland of uit de sloppenwijken aan de rand van de stad. Als ik in Mexico woonde zou ik me geen huis in deze wijk kunnen veroorloven. Maar ik ben slechts op bezoek. Ik combineer een onderzoeksklusje aan de Universidad Nacional Autónoma de México (de UNAM) handig met de zoektocht naar het dossier van parketnummer 40/913/990-07, waarin onder andere het arrestatiebevel voor Ángel González Ramos zit, voor de moord op Liliana Rivera Garza, mijn zus. Mijn jongere zus.

Mijn enige zus.

allang spuugzat, allang doodmoe, allang voorgoed woest

Je went snel aan alle schoonheid om je heen. Hier laat de stad zich van haar beste kant zien. Chique kledingzaakjes. Honden aan leren riemen. Strategisch geplaatste rotondes met zandstenen fonteinen in het midden. Terrasjes. Populieren die baden in goudkleurig licht. We lopen haastig door, en terwijl onze ademhaling versnelt buitelen de woorden over onze lippen. We hebben zoveel om over bij te praten, zoveel verhalen die we willen uitwisselen. Ons gesprek weerklinkt op de route die ons wegvoert uit de schoongeboende straten van La Condesa: we lopen in de richting van de Avenida Michoacán tot de Calle Cacahuamilpa, waar we links afslaan, en daarna rechtsaf naar de Avenida Yucatán en de Eje 2 Sur. Heb je gehoord over die hoogleraar die is verbannen van de campus

van de Universidad Iberoamericana na beschuldigingen van seksuele intimidatie? Vrijwel meteen daarna gaan we links en weer rechts om op de Avenida Álvaro Obregón uit te komen. Heb je gelezen over dat manifest van abortusdemonstranten in Oaxaca waarin de bestuursleden van de plaatselijke boekenbeurs vrouwenhaters worden genoemd? Een kilometer verderop slaan we linksaf naar de Avenida Cuauhtémoc, waarmee we de Doctores-buurt inlopen: van de Avenida Dr. Velasco tot Dr. Jiménez, en vanaf daar door steeds smallere straatjes vol onhandig geparkeerde auto's naar de Calle General Gabriel Hernández, nummer 56. Heb je *The Joker* al gezien? Een geurig tacokraampje. Kruidenierszaakjes. Aftandse balkonnetjes. Zwerfhonden. Allemaal kinderen zonder ouderlijk toezicht. Vliegt daar nou een buizerd dwars over?

Een paar maanden geleden, begin augustus, verzamelde zich een groep terecht woedende feministen voor het kantoor van het Openbaar Ministerie, hetzelfde witte gebouw waar wij nu binnenstappen. Er was een tienermeisje verkracht door politieagenten in functie. Wat willen we? Gerechtigheid. Wanneer willen we het? Nu. Waar je ook komt, de leuzen zijn over de hele wereld ongeveer hetzelfde, dreunend van mond tot mond, van vuist tot vuist tegen de gedeelde hemel. Antropoloog Rita Segato wijst er in haar werk op dat achter de aanhoudende oorlog tegen vrouwen, die binnenshuis even gewelddadig woedt als in de openbare ruimte, het 'mandaat van de mannelijkheid' schuilgaat, dat op zowel vrouwen als mannen een negatieve uitwerking heeft, zij het in verschillende vormen en met verschillende risico's op een dodelijke afloop. Het mandaat van de mannelijkheid laat zich omschrijven als de gepercipieerde taak van de man om de baas te spelen, zodat hij deel uit kan maken van een broederschap die zich ten doel

heeft gesteld om vrouwenlichamen in bedwang te houden; dit principe biedt ons het inzicht dat geweld tegen vrouwen weliswaar seksueel lijkt, maar dat het in de eerste plaats een kwestie van machtsvertoon is. De onderdrukking van vrouwenlichamen kun je zien als een les, een opvoedkundig beginsel dat wreedheid normaliseert, wat vervolgens bijdraagt aan de instandhouding van het jager-prooi-model dat het patriarchaat wordt genoemd. Zo bezien is femicide een haatmisdrijf, een misdaad tegen een vrouw omdat ze een vrouw is. In Mexico worden er dagelijks tien gepleegd, wat een spoor van rouw achterlaat, en daarbovenop komen nog de pijn en verontwaardiging wanneer de dader vrijuit gaat. Hoewel femicide door de jaren heen al bijna normaal is geworden, ontkende deze specifieke verkrachtingszaak in het hele land een nieuwe golf van woede. De demonstranten dromden samen voor het stalen hek van het Openbaar Ministerie om een gesprek te eisen met het hoofd van de instelling, en toen ze het met haar woordvoerder moesten doen, die de aanwezigen verzekerde dat alles in het werk werd gesteld om de dader te vervolgen, gooide een van de vrouwen – die het allang spuugzat was, allang doodmoe was, allang voorgoed woest – roze glitter naar zijn hoofd. Dit spectaculaire doch onschuldige gebaar leverde dit soort feministische actiegroepen een nieuwe bijnaam op: de glitterrevolutie. Meer en meer vrouwen slooten zich bij deze volksbeweging aan, jongere vrouwen, vrouwen die zijn opgegroeid in een stad en land waarin ze bij elke stap die ze zetten worden lastiggevallen, waarin ze geen moment met rust worden gelaten. Vrouwen die elk moment vermoord kunnen worden. Vrouwen die eigenlijk bijna dood zijn maar toch ook springlevend. Deze vrouwen, jong als pasgeboren planeten, met zakdoeken over hun neus en kin en tatoea-

ges op hun onderarmen en schouders, eisten hun recht op om rustig en veilig te kunnen leven op deze bebloede grond die verscheurd is door aardbevingen en verzadigd van geweld. Ze stonden precies op dezelfde plek als waar wij nu staan. Met onze voeten in hun voetsporen. Hun voetsporen omsluiten onze voeten. Een heleboel voetsporen. Nog veel meer voeten. Onze voeten vormen zich naar de onzichtbare contouren van hun stappen. Die contouren ontvouwen zich om plek te maken voor onze voetzolen. Wij zijn hen in het hier en nu en tegelijkertijd zijn we anderen in de toekomst. We zijn die anderen en ook wie we altijd al zijn geweest. Vrouwen die op zoek zijn naar gerechtigheid. Vrouwen die het spuugzat zijn,

maar tegelijkertijd al eeuwenlang geduld hebben opgebracht. Vrouwen die doodmoe zijn, maar elkaar toch blijven steunen. Allang voorgoed woest.

0029882

Om bij het Openbaar Ministerie naar binnen te mogen moet je eerst langs de beveiliging, waar je je tas en jas neer moet leggen. Goedemiddag. Mag ik even? Gaat uw gang. De waterflesjes die Sorais tegen het einde van onze wandeling heeft gekocht, moeten we weggooien. Het is bloedheet buiten. Kijk nou eens wat een zweet. Vervolgens – dank u wel – moet je in een van de zes rijen gaan staan, uitsluitend om te achterhalen op welke afdeling je daarna moet aankloppen. Het is overdonderend hoe vriendelijk de ambtenaren zijn. Goedemiddag. Zou ik alstublieft uw identiteitsbewijs even mogen zien? Ik overhandig de ambtenaar het verzoek tot inzage met nummer 23971, gericht aan procureur-generaal Ernestina Godoy Ramos, met een stempel dat aangeeft dat ze de brief op 3 oktober 2019 om 14.20 uur hebben ontvangen. Hij haalt vervolgens een formulier tevoorschijn met zaaknummer 0029882, waarop staat dat mijn verzoekschrift naar drie verschillende districten is doorgestuurd. Plak deze sticker op uw kleding, draagt hij ons op. Een rode cirkel. Als een brandmerk. Mijn collega loopt wel even met u mee, zegt hij. We gaan met de lift naar de derde verdieping en vanaf daar lopen we door bomvolle gangen met versleten zeil op de vloer, tot we het gebouw uit worden geloodst naar de brandtrap, een oud stalen geval dat ooit wit is geweest. Piepende schoenzolen. Het gevoel dat alles elk moment kan instorten. Als we eenmaal weer binnen zijn, bevindt de afdeling dienstverlening van het Openbaar

Ministerie zich rechtsaf aan het einde van de gang.

Een vrouw achter een klein raampje tuurt naar haar computerscherm en zegt zonder ons aan te kijken dat ze luistert, hoor. Ellenlange nagels. Half zwart en half blond haar. Eén momentje, alstublieft. Ze voert het parketnummer in het systeem in en er verschijnt iets op haar scherm dat vervolgens uit de printer moet komen. Heel even ben ik ervan overtuigd dat dit het dossier is waarnaar ik op zoek ben, en mijn adem stekt. Gaat het nu gebeuren? Durf ik het al meteen te lezen? Sorais legt een hand op mijn linkerschouder. Maar het document, met dagtekening 16 oktober, blijkt gewoon een A4'tje te zijn waarop de drie rechtsgebieden worden opgesomd die het dossier dat ik zoek mogelijk hebben liggen of ooit hebben gehad. Beeld ik me dingen in of kijkt de vrouw droevig uit haar ogen als ze me vanachter haar raampje, bijna alsof ze gevangenzit, uitlegt dat het lastig zal worden om zo'n oud dossier te pakken te krijgen? Als het hier niet ligt, ligt het misschien in het concentratiearchief. En waar is dat? Daar zijn er een heleboel van. Het hangt ervan af wat voor dossier het is. Zonder erbij na te denken vraag ik ineens of ik het onderzoek zou kunnen laten heropenen. Of een nieuw onderzoek laten starten? Die optie was nog niet eerder bij me opgekomen. Ze haalt diep adem. Kijkt me nog eens aan. Ik ben geen advocaat, zegt ze, maar ik weet wel dat iemand niet twee keer terecht kan staan voor hetzelfde misdrijf. Zo staat het in de wet. Maar hij heeft nooit terechtgestaan, werp ik tegen. Ze slaat haar ogen neer. Ze slikt duidelijk een antwoord in. Ga eerst maar eens bij het Centraal Bureau voor Politie- en Misdadestatistiek, zegt ze dan. Dat zit hier in dit gebouw. Als u terugloopt naar de trap meteen rechtsaf; daar kunnen ze het beter uitleggen.